EKOLOGIK TERMINLARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI VA ULARNI INGLIZ TILIDA IFODALASH MUAMMOLARI

Arifjanova Nilufar Mirsidikovna
O'Zdjtu

DOI: ***https://doi.org/10.5281/zenodo.23944090***

Annotatsiya: *Maqolada o'zbek ekologik birliklarining milliy-madaniy ma'nosini ingliz tilida saqlash muammolari o'rganiladi. Ochiq inglizcha manbalardan tanlangan 15 birlik qiyosiy-tavsifiy va komponent tahlil asosida besh guruhga ajratildi. To'qqiz birlikda transliteratsiya va izoh asosiy strategiya sifatida belgilandi. Imlo variantliligi, umumiy nom bilan almashtirish, ijtimoiy vazifaning yo'qolishi hamda ecological va environmental sifatlarining farqlanmasligi asosiy muammolar bo'ldi. Birlik turi va referentiga mos tarjima tanlash tavsiya etiladi. Natijalar kichik maqsadli tanlanmaga oid sifat kuzatuvlaridir.*

Kalit so'zlar: *ekologik termin, milliy-madaniy ma'no, realiya, transliteratsiya, o'zbek tili, ingliz tili.*

Abstract*: The article examines how the cultural meanings of Uzbek ecological units are retained in English. Fifteen units from open English-language sources were analysed comparatively and componentially and divided into five groups. Transliteration with a gloss was the main strategy for nine units. Major problems included spelling variation, replacement by general terms, loss of social functions, and confusion between ecological and environmental. Translation choices should follow the type and referent of each unit. The findings are qualitative observations from a small purposive sample.*

Keywords: *ecological terminology, cultural meaning, culture-specific items, transliteration, Uzbek, English.*

Ekologik termin tabiat haqidagi tushunchani ifodalash bilan birga, undan foydalanishning mahalliy tajribasini ham aks ettiradi. To'qay muayyan ekotizimni, mirob suv taqsimotidagi ijtimoiy vazifani, hashar esa jamoaviy mehnat an'anasini bildiradi. Ularni inglizchaga o'girishda faqat lug'aviy muqobilni tanlash madaniy ma'noni to'liq yetkazmaydi.

Rudenko ekologik leksikada termin, realiya va ramziy birliklarni farqlaydi [1]. Newmark madaniy birliklarda nomni saqlashni izoh bilan birlashtirishga e'tibor beradi [2], Baker esa ekvivalentsizlikni kontekst asosida hal etishni ko'rsatadi [3]. Tadqiqot maqsadi milliy-madaniy qatlam namoyon bo'ladigan guruhlarni ajratish, inglizcha ifodalashdagi ma'no yo'qotishlarini aniqlash va tarjima tanlash mezonlarini taklif etishdir.

Tadqiqot sifat yondashuviga asoslangan. Materiallar 2026-yil noyabrida ochiq inglizcha ilmiy, rasmiy-axborot va ommabop matnlardan yig'ilgan 15 birlikdan iborat. Birlik tanlanishi uchun u o'zbek hududi yoki madaniyatiga bog'liq tushunchani anglatishi, ekologiya yoki tabiatdan foydalanish kontekstida kelishi va kamida bitta inglizcha manbada uchrashi mezon qilib olingan.

Avval birliklarning inglizcha shakli va izohi qayd etildi, so'ng mazmuniy guruhi hamda asosiy tarjima strategiyasi belgilandi. Komponent tahlilda tabiiy referent, hududiy belgi, texnik vazifa va ijtimoiy ma'noning saqlanishi tekshirildi. Strategiyalar Newmark [2], ekvivalentsizlik esa Baker [3]

© **Namangan davlat pedagogika instituti** | **Tabiiy fanlar kafedrasi**
© **"Smart Quill Publishing" nashriyoti** | **www.smartquillpublishing.uz**

yondashuviga tayangan holda talqin qilindi. Har bir birlikka bitta asosiy strategiya berilishi muallif talqinidir.

Tanlanma maqsadli bo‘lgani uchun natijalar umumiy qo‘llanish chastotasini ifodalamaydi. Quyidagi sonlar faqat shu 15 birlikka tegishli. Tavsiya etilgan inglizcha izohlar muallifning tarjima takliflari bo‘lib, autentik iqtibos sifatida olinmaydi.

Birliklar besh mazmuniy guruhda jamlandi. Jadvalda tanlanmaning tarkibi va har bir guruhdagi asosiy tarjima xavfi ko‘rsatilgan.

Guruh	Tanlanmadagi birliklar	Asosiy muammo
Landshaft va iqlim	to‘qay, taqir, adir, yaylov, garmsel, saksovul, Orolqum, cho‘l	Ekotizimni umumlashtirish va imlo variantliligi
Suv madaniyati	koriz, mirob, ariq	Texnik yoki ijtimoiy vazifaning yo‘qolishi
Jamoaviy amaliyot	Hashar	An’anani faqat tozalash tadbiriga toraytirish
Siyosiy va hududiy nomlar	Yashil makon, Orolbo‘yi	Nom va geografik ma’noning beqarorligi
Semantik kalka	ekologik holat	Ecological va environmentalni farqlamaslik

Asosiy strategiyalar taqsimotida 9 birlik transliteratsiya va izoh bilan, 2 birlik izohsiz o‘zlashgan transliteratsiya bilan berilgan. Yana 2 birlikda turlicha tarjima, 1 birlikda ikki tilli juftlik va 1 birlikda semantik kalka ustun kelgan. Bu taqsimot alohida so‘z qo‘llanishlarini emas, birliklar bo‘yicha tasnifni bildiradi.

Landshaft birliklarida atamaning hududiy va tabiiy belgilarini birga saqlash zarur. To‘qay uchun inglizcha tugai, tugay va boshqa imlo variantlari qayd etilgan [4]. Riparian forest umumiy izohi o‘quvchiga yordam beradi, ammo mintaqaviy ekotizim nomini to‘liq almashtirmaydi. Shu sababli birinchi eslatishda tugai riparian forest shakli, zarur bo‘lsa o‘zbekcha to‘qay nomi bilan birga berilishi maqsadga muvofiq. Cho‘l uchun desert yoki steppe tanlashda esa joyning tabiiy xususiyati hisobga olinishi kerak.

Koriz va mirob misollarida nomni saqlashning o‘zi yetarli emas. Ravshanov va Akhmedov matnida koriz kalit so‘zlarda yer osti suv tizimi sifatida izohlanib, asosiy bayonda sewer bilan berilgan [5]. Sewer oqova suv tarmog‘ini anglatgani uchun bunday muqobil inshoot vazifasini buzadi. Muallif taklifi sifatida kariz, an underground water channel of the qanat type izohi mos keladi. Mirobni engineer deb berish ham suvni jamoa ichida taqsimlash va nazorat qilish vazifasini toraytiradi; the community’s water master izohi shu jihatni ochadi.

Hashar tarixiy manbada kanal qazish va sug‘orish inshootlarini qurishdagi o‘zaro yordam amaliyoti bilan bog‘langan [6]. Uni faqat clean-up deb berish an’ananing jamoaviy mas’uliyat va

o‘zaro yordam ma’nolarini tushiradi. Kontekst talab qilganda hashar, a traditional form of communal work kabi qisqa izoh ishlatilishi mumkin. Hozirgi ekologik tadbir tarjimasida esa izoh aynan o‘sha tadbir mazmuniga moslashtiriladi.

Saksovul va Orolqum uchun saxaul va Aralkum shakllari ommabop ekologik matnda saqlanadi [7]. Ularni yangi imlo bilan almashtirish o‘rniga birinchi eslatishda o‘zbekcha shaklni qo‘shish qidiruv va milliy nomning tanilishini uyg‘unlashtiradi. Siyosiy nomlarda ham izchillik muhim: Daryo xabarida Yashil Makon bilan birga Green Nation, Orolbo‘yi uchun esa Aral Bay Region varianti ishlatilgan [8]. Bay geografik ma’noni o‘zgartiradi; hudud uchun Aral Sea region birikmasi aniqroqdir.

Ecological va environmental har doim bir-birini almashtirmaydi. Tirik organizmlar va muhit munosabatlari nazarda tutilganda ecological, atrof-muhitning umumiy holati haqida gap ketganda environmental mos kelishi mumkin. Shuning uchun ekologik holat birikmasining tarjimasi kontekstga qarab environmental conditions tarzida beriladi. Mexanik kalka o‘rniga tushunchaning matndagi vazifasi tekshiriladi.

Amaliy tartib quyidagicha: avval birlik turi va referenti aniqlanadi; keyin sohada qabul qilingan inglizcha shakl tanlanadi; birinchi eslatishda yetishmayotgan ma’no qisqa izohlanadi; keyingi qo‘llanishlarda bitta imlo saqlanadi. Analoglar faqat qiyos uchun ishlatiladi, rasmiy nomlar esa tegishli birlamchi manba bilan solishtiriladi. Bu tartib tanlanmadan kelib chiqqan tavsiya bo‘lib, tarjimonlar ishtirokidagi tajribada hali tekshirilmagan.

O‘zbek ekologik birliklarining milliy-madaniy xususiyati landshaft va iqlim, suv madaniyati, jamoaviy amaliyot, siyosiy-hududiy nomlar va semantik kalka guruhlarida namoyon bo‘ldi. Tanlanmada transliteratsiya va izoh eng ko‘p birlikka biriktirilgan strategiya bo‘ldi. Biroq izoh referentni yoki ijtimoiy vazifani noto‘g‘ri ko‘rsatsa, nomning saqlanishi ma’no aniqligini ta’minlamaydi.

Tarjimada birlikning asosiy belgilarini ajratish, qabul qilingan shaklni qisqa ta’rif bilan berish va matn bo‘ylab izchillikni saqlash tavsiya etiladi. O‘zbekcha-inglizcha ekologik glossariyda atama bilan birga hududiy xususiyat, vazifa va namunaviy kontekst ko‘rsatilishi kerak. Kichik maqsadli tanlanma asosidagi ushbu xulosalarni keng parallel korpus hamda o‘quvchi tushunishini tekshiruvchi tajriba bilan aniqlashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rudenko, N. S. (2011). Ecological lexis as an object of translation (case study of dictionary entry, abstract, report, and publicistic article covering environmental issues) [Candidate of Sciences thesis, Kherson State University]. https://uacademic.info/en/document/0411U004333

2. Newmark, P. (1988). A textbook of translation. Prentice Hall.

3. Baker, M. (2018). In other words: A coursebook on translation (3rd ed.). Routledge.

4. Thevs, N. (2007). Ecology, spatial distribution, and utilization of the Tugai vegetation at the middle reaches of the Tarim River, Xinjiang, China [Dissertation]. Cuvillier Verlag.

5. Ravshanov, A. S., & Akhmedov, H. A. (2020). History of irrigation sciences in Uzbekistan. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(3), 3524–3529. https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I3/PR2020368

6. Jumayeva, N. A., Utayeva, F. X., & Turayeva, G. B. (2021). From the history of the culture of farming in the Oasis of Lower Zarafshan. Central Asian Journal of Social Sciences and History, 2(2), 74–80.

7. Hyolmo, S. L. (2024, May 29). Uzbekistan plants a forest where a sea once lay. Mongabay. https://news.mongabay.com/2024/05/uzbekistan-plants-a-forest-where-a-sea-once-lay/

8. Daryo. (2024, April 14). Senators of Uzbekistan participates in Yashil Makon project by planting seeds for environmental preservation. https://daryo.uz/en/2024/04/14/senators-of-uzbekistan-participates-in-yashil-makon-project-by-planting-seeds-for-environmental-preservation

© **Namangan davlat pedagogika instituti** | **Tabiiy fanlar kafedrasi**
© “**Smart Quill Publishing” nashriyoti** | **www.smartquillpublishing.uz**